

אוסף כהנא

לעילוי נשמת
סבי אלחנן בן אליהו ז"ל

אדם המזיק באונס

- א. מבוא
- ב. הצגת מקרים שונים בגמרה הקשורים לדין אדם המזיק באונס
- ג. שיטות הראשונים בדיון אדם המזיק באונס
 - 1. שיטת התוספות והרא"ש
 - 2. שיטת ריב"א והר"ר ישעיה
 - 3. שיטת הרמב"ן
 - 4. שיטת הר"י מלוני
- ד. "ישוב המקרים" בגמרה לפי השיטות השונות
- ה. סברות המחלוקת
- ו. הסתירה בטור
- ז. שיטת הרמב"ם
- ח. סיכום

א. מבוא

בסוף פרק כיצד הרجل (בבא קמא כו, א) מובאת המשנה הבאה :

אדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד, בין עיר בין ישן. סימא את עין חבירו
ושיבר את הכלים - משלם נזק שלם.

אדם המזיק בשוגג, משלם נזק שלם. דין זה נלמד על ידי תנא דברי חזקיה מהפסיקוק "פצע תחת פצע" (שםות כא, כה) : אדם המזיק בשוגג או באונס מתחייב כמו מזיק במזיד וברצון. ישנה מחלוקת ראשונים על חיוב אדם המזיק באונס : עד אייזו דרגת אונס אדם חייב? מטרתו של מאמר זה, היא לנסות ולברר את השיטות השונות ואת הבסיס לחלוקתן.

ב. הציגת מקרים שונים בוגمراה הקשורים לדין אדם המזיק

ישנם מספר מקרים בוגمراה, רובם בנסיבות בבא קמא, בהם ניתן למדוד את הדין של אדם המזיק באונס :

1. **בבא קמא כו, ב**

אמר רבה : היהת אבן מונחת לו בחיקו ולא חcir בה ועמד ונפלה, לעניין
זקון חייב... .

דין זה מובא בוגمراה לאחר הלימוד מ"פצע תחת פצע", שudson המזיק באונס חייב, והוא מהוועה דוגמה ל מקרה שבו מושם הלימוד. דרגת האונס במקרה זה אינה ברורה, והניחה מקום לראשונה להציג דעתות שונות. ההכרעה בעניין זה חשובה, במיוחד מנקודת מבטו של במקרה זקון טובה לחזיבת אדם המזיק באונס.

2. **בבא קמא כז, א**

אמר רבה : נפל מרأس הגג ברוח שאינה מצויה וחזיק... חייב על הנזק.

3. **בבא קמא כז, ב**

במשנה (כז, א) נאמר, שהנתקל בחבית ברשות הרבים ושברה - פטור. בוגمراה מובאים מספר הסברים לסייעת הפטור. חלק מההסבירים מעמידים את המקרה בנסיבות מיוחדת כגון: באפילה, ואילו התירוץ האחרון (אמרי במעובא משם דרי עולא) מסביר שבני אדם אינם נהגים להתבונן בדרכיהם, ולכן הנתקל פטור. צריך לברר מה היא סיבות הפטור, שכן אם סיבות הפטור נעוצה בנטקל - יש מכון הוכחה לסבירים, שudson המזיק באונס פטור.

4. **בבא קמא לב, א**

... היה בעל חבית ראשוני ובעל קורה אחרון, נשברה חבית בקורסה - חייב,
ואם עמד בעל חבית - פטור.

בעל הקורה, שהזיק את בעל החבית - פטור, במקרה שבבעל החבית עמד והנזק היה בלתי נמנע.

5. **בבא קמא מה, א**

ואמר רبا : נכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות, והזיק את בעל הבית, או בעל הבית הזוק בו - חייב. הזוק בעל הבית - פטור. אמר רב פפא : לא אמרנו אלא דלא הוה ידע ביה... .

udson שמזיק בלי ידיעה (באונס) אדם שני, שנכנס לחצרו שלא ברשות - פטור.

6. **בבא קמא צט, ב**

איתיביה רב חמא בר גוריא לשםאל : הנוטן בהמה לטבח ונבלה - אומן

פטור, הדיווט חייב...

כלומר: טבח אומן ששחת בחיים וניבל - פטור.

7. בבא קמא קיב, א

... כסבוריים של אביהם היא, וטבחה ואכלוה - משלמים דמי בשר בזול...

אחיהם שמצאו בירושתם פרה, חשבו שהיא שלהם וסחרו ואכלו אותה - פטורים מהנזק, ומשלמים רק מה שנחנו (= דמי בשר בזול).

8. בבא מציעא פב, ב

במשנה מובא הדין של שומר המעביר חבית ושברה. בגמרא דנים בחלוקת רבבי מאיר ורבנן יהודה על דין שומר שכיר. שומר חינם לכל הדעות פטור, למrootות שהוא חזיק את הבעלים בכך שבר את החבית.

9. ירושלמי בבא קמא (פ"ב ח"ח)

במשנה מובא :

אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן...

ובגמרא :

אמר רבבי יצחק: מתניתא בשינויו שנייהם ישן, אבל אם היה אחד מהם ישן ובא חבירו לישן אצלו - זה שבא לישן אצלו הוא המועד.

את דין של היירושלמי - שאם הנזק הגיע לאחר המזיק - המזיק פטור, ניתן להבין בשני אופנים :

א. הראשון לא היה יכול למנוע את הנזק (= אנוס) ולכן הוא פטור.

ב. השני לא נהג כראוי, ולכן אין לו אפשרות לתבוע את הרាជון.

בשני מקרים תיווצר נפקא מינה בין שני אופני ההסביר :

1. אדם שני הניח כלים של אדם שלישי.

2.

רוח הביאה כלים ליד הישן.

לפי הסביר א - המזיק פטור מכיוון שהוא אנוס.

לפי הסביר ב - כשהנזק נהג כראוי - הוא יכול לטעום את המזיק, גם אם המזיק היה אנוס.

ג. שיטות הראשוניים בדיון אדם המזיק באונס¹

1. מפרשים רבים עסקו בשאלת זו, כאמור זה נתיחש ורק חלק מהם.

1. שיטת התוספות והרא"ש²

הגמרה בבבא קמא כו, ב קובעת, שיש לחייב אדם המזיק באונס. לעומת זאת, יש בגמרה מקרים שמזיק באונס נפטר (המקרים שהובאו בפרק הקודם): מכיוון, טענים התוספות והרא"ש, שחכיבים להבחין בין דרגות שונות של אונס. בין אונס גמור לפשיעה, ניתן למונת שני מצבים ביןיים - גניבה ואבידה. חלוקה זו למדת מדיני שומרים: שומר חינם חייב רק בפשיעתו; שומר שכר חייב גם בגיןה ואבידה אך פטור באונס. גניבה קלה מאבידה, כפי שਮוכח מהגמרה בבבא מציעא (צד, ב):

כל וחומר: ומה גניבה שקרובה לאונס ממשם, אבידה שקרובה לפשיעה לא
כל שכן?

התוספות והרא"ש סוברים, כי אדם המזיק חייב באונס שהוא כען אבידה, ופטור באונס שהוא כען גניבה ובאונס גמור.

הוכחת התוספות והרא"ש: שומר שהעביר חבית ושרבה (בבא מציעא פב, ב), דעת רבי יהודה היא ששומר חינם פטור ושומר שכר ממשם. כלומר: נתקל איינו אונס גמור, שהרי שומר שכר, שפטור באונס גמור - ממשם; אמנם, נתקל גם איינו נחשב לפושע, מכיוון ששומר חינם - שחכיב בפשיעתו - נפטר. מסתבר שזהו אונס כען גניבה ואדם המזיק פטור.

אדם המזיק מתחייב ביותר מפשיעתו (שהרי חייב באונס), וכבר הוכח שהוא פטור באונס כען גניבה. לכן, לעניין חייב אדם המזיק באונס, נשarra מדרגת הביניים שבין גניבה לפשיעתו, שהיא אבידה. וכן, במדרגה זו אדם המזיק מתחייב.³

סיכום שיטת התוספות והרא"ש:

פשיעת	אונס גמור	אונס כען גניבה	אונס כען אבידה	בבא מציעא פב, ב ד"ה וסביר; בבא בתורה צג, ב ד"ה חייב.

רא"ש: בבא קמא, פרק ג סימן א; תוספות: בבא קמא כז, ב ד"ה שמואל; בבא קמא צט, ב ד"ה אימא; בבא מציעא פב, ב ד"ה וסביר; בבא בתורה צג, ב ד"ה חייב.

במקרה של ארבעה (= שומרים) שנכנסו תחת הבעלים (בבא קמא מה, א), אם השור הרג - כל השומרים משלימים כופר (כלומר: הם חייבים מדין מזיק), ואילו כלפי הבעלים - שומר חינם פטור מtoslim דמי השור (= שנסקל). בגמרה מוסבר, שהשומרים שמרו שמייה פחותה, שהיא נעלמת בהמה מאחרי דلت, שאינה עומדת בפני רוח שאינה מצויה. הדין ב厰רחה זה הוא, ששומר חינם פטור (ולכן זו אינה פשיעת) ואלו אדם המזיק חייב, כלומר: מקרה זה מהויה דוגמה לאונס כען אבידה. יוצא מכך, שרוח שאינה מצויה היא אונס כען אבידה וחייב בה אדם המזיק. וכך הרבה רבה (בבא קמא כז, א): "ויאמר רבה: נפל מראש הג ברוח שאינה מצויה והזיק וביבש - חייב על הנזק."

חייב	פטור	פטור	פטור	שומר חיים
חייב	חייב	פטור	פטור	אדם המזיק
חייב	חייב	פטור	פטור	שומר שכר

2. שיטת ריב"א והר"ר ישעיה⁴

הריב"א והר"ר ישעיה הרחיבו את חיובו של אדם המזיק יותר מאשר התוספות והרא"ש. לדידם, אדם המזיק מתחייב כמו שומר שכר. באונס שהוא כען גניבה ואבידה אדם המזיק חייב, ולכן חייב ברוח שאינה מצויה. לעומת זאת, באונס גמור הוא פטור. לפי זה, נתקל ונפל על כלים וsharpens - חייב, והסיבה שפטרו מעביר חבית וsharpens וטבח אומן שקלקל היה, ש מכיוון שהם מתעסקים לטובת הנזק, יש להם דין שומר (אם שומר חיים שומר חיים, אם שומר שכר שומר שכר).

3. שיטת הרמב"ן⁵

הרמב"ן חולק על שתי השיטות האמוריות, וטוען שאדם המזיק חייב בכל אונס. הוא מביא ראייה לדבריו, מכך שבורה שאינה מצויה (ואפילו כמו רוח הסערה של אליהו), ובاهיותה אבן בחיקו ולא הזכיר בה, שהם דרגת האונס הגבוהה ביותר - אדם המזיק חייב. המקרים שפטור הם בغالל פשעת הנזק⁶, או במקרה שהאדם מזיק בצורה של בור (שהנזק נתקל בו), או טבח אומן שקלקל ושומר שהעביר חבית, שאין בהם משום מזיק ויש להם דין שומר. הרמב"ן לא הרחיך בעטם הפטור בטבח וושומר, ורק כתוב שאין בהם משום מזיק. בתשובות רבי אליעזר⁷ מבואר, שגם הרמב"ן פטור אומן מטעמו של ריב"א, שכיוון שהוא מתעסק לטובת הנזק אין לו דין מזיק אלא שומר, אלא שהרמב"ן קיצר בלשונו.

4. שיטת הר"וי מלונייל

הסבירו של הר"וי מלונייל דומה לזה של הרמב"ן, אך מפורט יותר. את התייחסותו של רבינו יונתן מלונייל לסוגיות אדם המזיק באונס, אנו מוצאים במספר מקומות. בפירושו על המשנה "אדם מועד לעולם..." (כו, א), הביא רבינו יונתן מלונייל את דין הירושלמי, שאם הונחו הכלים אחר הליכתו לישון - פטור, ונימק:

דלא הויה לאסוקי אדעתיה שינחו⁸ כלים למרגלוינו, שהרי נמי פושע היה

.4. מובאים בשיטה מקובצת בבא קמא כז, א ד"ה נפל וד"ה וכן כתוב.

.5. חידושים הרמב"ן בבא מציעא פב, ב ד"ה ואייתה, מהamilim "וממצאתי בתוספות בבא קמא..." (מובא גם בשיטה מקובצת שם).

.6. לשיטת הפטור - עיין בסוף ההסבר על פירושו של רבינו יונתן מלונייל.

.7. חלק א, סימן ב, ערך א, אות ב, ד"ה וכן משמע שגן.

.8. ועיין במחדורות פלדיים עמוד 38 הערכה 137 שתיקן המהדר "שינחו".

מי שהניהם שם.

בדביו נראה, שעיקר הפטור הוא בגלל שהמזיק היה אнос. בפירושו על הגمراה בדף כו, ב⁹:

ולא הכריר בה מעולם - כగון שהנicha לו אדם אחר בחיקו בעוד שהוא יהיה ישן,
וכשकם על רגליו נפלת האבן מחייב.

פירוש זה מרחיב את החיבור של הגمراה גם ל מקרה שהאבן הונחה על ידי אדם אחר. בהמשך דבריו מובא:

לענין נזקין חייב - דהא רבינו שוגג ואונס כרצונו. ולא דמי לזה שישן ולא היה
אדם סביריו ובא אדם וישן אצלו, וסימא היישן עין זה שפטור, שלא מחייבין
לייה שיתן לזה המשנה, ואין הטעם ממשום דלא היה לייה ידיעה אלא ממשום
זהה היישן הוא המועד. אם לזה שנשבר מוחזו בזאה האבן או נשברו כליו מי
שינוי עבד? ואי איכא לדמוין לכך מדיםיןן, אם בא אדם והנich לו בחיקו
מרגלית או כלי זכוכית ועמד ונפלת פטור עליה.

מקטע זה משמע, שהפטור הוא בגלל שינוי הנזק ולא בגלל שהמזיק אнос.
נראה, שישנה סתרה בין שני הפרושים. ר' צבי הבר הציע לי את הפתרון הבא: על מנת
לפטור אדם המזיק צריך שני תנאים.شرط שהניזק ישנה, כדי שיחול הכלל ש"כל המשנה
ובא אחר ושינה בו פטור", וגם שהמזיק יהיה אнос. לכן, בפירוש על המשנה כתוב את שני
הטעמים: "דלא היה לייה לאסוקוי אדעתהיה" וגם "ויהרי נמי פושע מי שהניהם שם". בפירוש
על הגمراה, רצה רבינו יונתן מלונייל לחידד את ההבדל בין המקורה של הירושלמי - שפטור,
למקורה בבבלי - שחייב, ולן הדגיש שבגמרה הנזק לא שינוי ומסיבה זאת המזיק חייב.
הוא גם הוסיף, שבמקרה שהניזק ישנה, לדוגמה: יניח מרגלית בחיקו של המזיק, והוא
תשיבר כשהוא יקיים - המזיק פטור.

היוצא מדברינו הוא, שבניגוד לתוספות¹⁰, הסוברים שהכלל "כל המשנה ובא אחר ושינה בו
פטור" אינו חל על אדם, לשיטת רבינו יונתן מלונייל כלל זה, חל אף על אדם שהזיק בלי ידיעה
(= באונס). כך הוא כותב בדף לב, א (ד"ה רץ חייב):

אבל מהלך ברץ פטור, דכל המשנה ובא אחר ושינה בו - פטור, כל שכן זה
שללא שינוי בו פטור.

נראה, שההיגיון בסבירה זו הוא, שאדם המזיק בלי ידיעה הוא בדרגת חומרה דומה להבמה

9. הפירוש נכתב במקור על הריא"ף, והמושגיא לאור סידור אותו לפי סדר הגمراה.

10. בבא קמא כו, ב ד"ה אמרاي: "ולא שייך כאן 'כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור', דגבוי אדם לא אמר
הכii".

שמזיקה, ולכן כלל של כל על בהמה יחול גם עליו.
 ייתכן, שגם הרמב"ן, שפטר את המזיק בחלק מן המקרים בגלל פשיעת הנזק, השתמש בכלל של "כל המשנה ובא אחר ושינה בו - פטור". כלל זה מתאים למקרים הבאים:
 א. היה בעל חביתה ראשוני - בעל חביתה שונה בעמידתו.
 ב. נכנס אדם לחצרו בלי רשותו - הנכנס שינוי.
 ג. ישן שבא אחר לישון לידו - השני שינוי.
 ד. נתקל בחבית ושבירה - מניח החבית שינוי¹¹.

ד. יישוב המקרים בוגמרא לפי השיטות השונות

1 בחיקו ולא הכיר בها - חייב	2 נפל מהגג ברוח שאיינה מצויה - חייב	3 נתקל בחבית - ברשות רבים - פטור	4 היה בעל חבית ראשוני ובעל קורה אחרון - פטור	5 אחיהם ששחתו פרה - פטור	שיטת הרמב"ן והר"י מלונייל וחייב	אונס כעין גניבה ו Abedah, שומר שכר מתחייב	אונס כעין גניבה ו Abedah	אונס כעין גניבה ו Abedah	שיטת ריב"א והר"י ישעה וחראי'ש	שיטת ריב"א והר"י ישעה וחראי'ש	אונס כעין גניבה ו Abedah
1 בחיקו ולא הכיר בها - חייב	2 נפל מהגג ברוח שאיינה מצויה - חייב	3 נתקל בחבית - ברשות רבים - פטור	4 היה בעל חבית ראשוני ובעל קורה אחרון - פטור	5 אחיהם ששחתו פרה - פטור	שיטת הרמב"ן והר"י מלונייל וחייב	אונס כעין גניבה ו Abedah, שומר שכר מתחייב	אונס כעין גניבה ו Abedah	אונס כעין גניבה ו Abedah	שיטת ריב"א והר"י ישעה וחראי'ש	שיטת הרמב"ן והר"י מלונייל וחייב	אונס כעין גניבה ו Abedah

.11. אלols, במקרה זה צריך להתייחס גם לדבריו ר' יוחנן (בבא קמא כ, א): "כسوות עבדי אינו דין כי גליימי ומתקפחים". מדובר עליה, כי אין זה שינוי להגניה כלים בראשות הרבים כሆומד לנווח. ניתן לומר, שהמקרה של נתקל בחבית מותיחס לחביתה השוואתית בראשות הרבים, שזה ודאי שינוי. אם נרצה להסביר את המקרה באדם שעוצר לנווח, יוכל את הפטור בכך שאדם שעוצר בראשות הרבים ומניח חביתה - חייב לשמור שאיש לא יתקל בחביתו, ואם מישחו נתקל בה - האחריות היא על כתפי המניא, והנטקל פטור משלים לו.

מזהים				
הנכns פשע / "כל המשנה"	אונס גמור / הנכns פשע	אונס	נכns אדם לחצרו בלי רשותו - פטור	6
אין לו דין מזיק	מתעסק לטובת הנזק, יש לו דין שומר	אונס בעין גניבה	המעביר חבית ושברה - פטור	7
אין לו דין מזיק	מתעסק לטובת הנזק, יש לו דין שומר	אונס בעין גניבה	טבח אומן בחינם - פטור	8
השני שבא לישון פשע / "כל המשנה"	אונס גמור	אונס	ישן ובא אחר וישן לידיו - פטור	9

ה. סברות המחלוקת

הרב גוסטמאן, בספריו קונטראיסי שיעורים לבבא קמא (שיעור יד), מחלק בין שיטת הרמב"ן, לשיטות התוספות וריב"א בעניין הלימוד של "פצע תחת פצע". כמו כן, הוא מחלק בין תוספות וריב"א בעניין חיוב בגניבה בשומר שכר.

לפי הרמב"ן, הלימוד של "פצע תחת פצע" עוקר את פטור האונס, הנלמד מהפסוק "ולנערה לא תעשה דבר" (דברים כב,כו), ולכן אין דין פטור באדם המזיק, וכל אדם שהזיק באונס חייב לשלם. לעומת זאת, התוספות וריב"א תופסים את הלימוד של "פצע תחת פצע" כתחמרה של רמת השמירה הנדרשת מהאדם. כלומר: אדם חייב לשומר שוגוף לא זיק, יותר מהמידה שהוא חייב לשומר שטמו לא זיק. אולם, אם הוא שומר שמירה מעולה, והנזק קרה למרות שמירתו - זהו אונס גדול, ופטור.

הסיבה להבדל בין תוספות וריב"א נובעת מחלוקת בינויהם על חיוב גניבה בשומר שכר. תוספות (בבא קמא נז, א ד"ה כגן שטענו) מחייבים שומר שכר גם בגניבה באונס, מכיוון שלשיטותם כל גניבה היא אונס, ולכן אין הבדל בין גניבה רגילה לגניבה בלתי נמנעת (באונס גדול). חיוב שומר שכר בגניבה, אינו מדין שמירה (מדין שמירה הוא פטור בגניבה) אלא מдин השבה - דין מיוחד בשומר שכר, שנעשה כسؤال לעניין חיוב בגניבה. אם כך, ברור שאדם המזיק שלא שיק בדין השבה ייפטר בגניבה. ריב"א לא מקבל את החיוב בגניבה באונס.¹² לשיתתו שומר שכר חייב רק בגניבה רגילה, והחייב הוא מדין שמירה, ולכן גם אדם המזיק חייב. כלומר: לפי שתי השיטות - תוספות וריב"א - חיוב השמירה באדם המזיק הוא כמו חיוב השמירה בשומר שכר, ומהולמת היא: מאייה דין חייב שומר שכר בגניבה.

12. כפי שהענין מובא בתוספות בבבא מציא מ"ב, א ד"ה אמר שמואל.

פעולת הנזק. לפי תוספות אין צורך בכך, וכך גם פעולה שאינה פעולה מזיקה, כגון: העברת חבית או שחיטה, ניתן לחייב את המזיקה, וכך הפטור במקרים אלו הוא מדי אונס. לפי הרמב"ן וריב"א צריך שיחול שם מזיקה על הפעולה, וכך שחיטה או העברת חבית על ידי השומר הן פעולות שאין עליהם שם מזיקה וזו הסבירה הפטור. לעומת זאת, לפי שיטות, חייב אדם המזיק באונס הוא דזוקא בפעולת נזק שקרתה באונס.

את שורש המחלוקת ניתן לתלות בשאלת, האם דין נזקיין הם קנס או ממון. ישנה משנה בכתבונות (מא, א):

המית שורי את פלוני או שורו של פלוני, הרי זה משלם על פי עצמו.

מכאן, שדין נזקיין הם ממון מכיוון שמודה בקנס נפטר, ואין בקנס מציאות של משלם על פי עצמו. לעומת זאת, ישנו מספר מקורות, המצביעים לכיוון השני, ביןיהם המכילתא (mobatot batosefot bavva kama b, א"ה ולא זה וזה):

"כי יפתח וכי יכרה" (שםות כא, לג) - אם על הפתיחה חייב, על הכריה לא כל שכן?! אלא למדך, שאין עונשין ממון מן הדין.

המכילתא מסבירה, שצריך היה לכטוב גם "כי יפתח" וגם "כי יכרה", כי עונש אי אפשר ללמוד בקלות. מכיוון שלמסקנה דין נזקיין הם ממון, מסביר הרשב"א (ב, ב"ה אבל במחוברת) את דברי המכילתא, בצורה הבאה: מכיוון שבור הוא קל - וזאת ממש שהנזק בא למזיק, והמזיק הפקר את הבור - החוב הוא מחודש יותר מאשר נזקיין (הוא קל יותר), ובו אין עונשין מן הדין, שאין לך בו אלא חידושו.

גם אדם המזיק באונס הוא קל - אין כוונה להזיק - וכך יתכן שלימוד החוב שלו גם הוא חידוש. אם לימוד החוב באדם שמזיק באונס הוא בגדר חידוש, לעומת עונש (ולא פיצוי) על נזק), הגיוני הדבר שלא יטילו עונש על אונס גמור. עונש מטילים על אדם שהיתה לו אפשרות כלשהי להימנע מהנזק, כמו במקרה שההייתה לו ابن בחיקו, שלפניהם שקס הייתה לו אפשרות לבדוק שאין עליו אבנים. יתכן שזוהי דעת תוספות וריב"א. לעומת זאת, אם לימוד החוב באדם המזיק באונס הוא ממוני, ככל מרפכיו לנזק, אין זה משנה אם המזיק פשע או שהוא אונס לגמרי: הנזק בכל מקרה הפסיד והוא צריך פיצוי. הסבר זה מותאים לשיטת הרמב"ן.

ו. הסתירה בטור

הטור (חוון משפט שעח, א) כותב על חוב אדם המזיק:

כיוון שמזיקו, בין בזיזד בין בשוגג חייב לשלם, ובלבבד שלא יהיה אונס כגון אם נפל מן הרגס ברוח שאינה מצויה והזיק.

לעומת זאת, בסימןanca סעיף יג כתוב:

נפל מן הגג ברוח מצויה חיב בד' דברים, דשוגג קרוב לمزيد הוא שלא היה לו
לעלות לגג שאין לו מעקה כיוון שיכול ליפול ברוח מצויה... ואם נפל ברוח
שאייה מצויה איינו חיב אלא נזק.

דברי הטור לגביו דינו של נפל מן הגג ברוח שאינה מצויה סטרי אהדי. ואכן, הבית יוסף
בSIMON שעח מקשה עליו:

ומכל מקום יש לתמונה, שכتب בנפל ברוח שאינה מצויה והזיך פטור, ומשמע
פטור מנזק, והוא אמר הרבה (בבא קמא כז, א) דחייב על הנזק; ולדברי
הপוטרים באונס גמור צריך לומר, דרוח שאינה מצויה לאו אונס גמור הוא.

לכואורה נראה, SIMON שעח סותר את SIMON תכא וחולק על דברי הרבה בגמרא.
הבית חדש (שעח, ס"ק א) מתרץ את הסתירה:

דברוח שאינה מצויה גופיה, איךא לחלק בין אונס גמור, כגון שהיה רוח
סערה גדולה וחזקה מפרק הרים ומשבר סלעים, לשאיינו כל כך חזקה.

כלומר: SIMON תכא מזכיר על רוח שאינה מצויה "רגילה", لكن חיב, אבל SIMON שעח
מדובר על רוח סערה, וזה אונס גדול ופטור.
גם היסטורי זהב (שם, ב) מסביר כך:

ונראה לעניות דעתך, שלא מחייב רבינו SIMON תכא אלא בגין לו מעקה, כמו
שכתב שם דלא היה לו עלות בגג שאין לו מעקה, שיכול ליפול ברוח שאינה
מצויה. אבל הכא מיيري שיש לו מעקה, אלא שנפל באונס למעלה מן המעקה,
שבאה רוח סערה כל כך הגביה וזרקו - אין לך אונס גדול מזה...

חלוקת זו פותרת את הבעיה, אולם, קצת קשה לומר, שהטור השתמש בביטוי 'רוח שאינה
מצויה' לתיאור שני סוגי רוחות שונים מבלי לציין זאת¹³.
הדרישה (שם, ס"ק א) כתוב, שיש לחלק בין הזיך אדם, שברוח שאינה מצויה חיב נזק,
להזיך כלים, שפטור. הסיבה לכך היא, שברוח שאינה מצויה "ירדים דרגה" אחת ברמת
החייב: בהזיך אדם יורדים מהיבט ה' דברים לחיב נזק, ובזהzik כלים יורדים מהיבט נזק
לפטור¹⁴.

13. ויעוין בירושלים פ"ו ה"ד שחייב האמוראים בין שני סוגי רוח שאינה מצויה (לגביו אש), וברמב"ם
(נזקי ממון יד, ז) שהויסיף את המילה "תמיד" על מנת לבאר את כוונתו ב"רוח שאינה מצויה" שם.

14. ובספר מאירות עניינים (SIMON שעח, ס"ק ב) הביא חילוק זה והסביר בעזרתו את דברי השולchan ערוך: "ולפי מה שכתבתי לחלק אני שפир. דבריעך א, דאיירי בנזקי כלים, משום הכליל לא כתוב, דחייב ברוח שאינו
מצויה. ובסעיף ב דאיירי בהזיך בן-אדם, משום הכליל כתוב שם, דחייב אפילו בנפל ברוח שאינה מצויה".

ביואר הגר"א (שם, אות ז) דוחה את דברי הפרשנים שהבאו לעיל, וטוען שיש טעות סופר בטורו. הוא מוכיח, שההבדל היחידי בין מזיק אדם למזיק כלים הוא ד' דברים, מהגמרא (בבא קמא כו, א):

קתני סימא את עין חבירו דומיא דшибיר את הכלים.

כלומר: אין הבדל בין חבלה לשבירת כלים. ומכאן קשה על דברי הרבה יוושע ולך בדרישה ובסמי"ע.

לחם משנה (חולב ומזיק א, יב) שיטה המסבירה את הטור. הוא מסביר, שאכן אם נפל ברוח שאינה מצויה - זהו אונס גדול ופטור. אך בסימןanca המציאות היא, שאדם עליה לגג שאפשר ליפול ממנו אפלו ברוח מצויה (מהו גם שהטור מצין שמדובר בגג ללא מעקה), וכך אף על פי שנפל ברוח שאינה מצויה - מתחייב לשלם נזק, מדין 'תחלתו בפשיעת (= עלייתו לגג) וסופה באונס (= נפילתו ברוח שאינה מצויה)! זו הסיבה, שהטור שינה מסדר הגمراה, וצין תחילתה את דין הנופל ברוח מצויה.¹⁵

הסביר זה פוטר את הסתירה בטורו, אלומ עדין קשה מהגמרא, שהביא הבית יוסף בשם רביה. ייתכן, שגם הבית יוסף הבין בכך את דברי הטור, וכך הוא הקשה עליו מהגמרא ולא מדבריו בסימןanca.

הרב גוסטמאן (קונטראס) שיעורים לבבא קמא שיעור יד, אות ז) מחלק את החילוק של הדרישה, אבל נותן לו טעם שונה: אדם המזיק באונס אין עליו שם מזיק', ולכן מזיק ממש, שכדי לחייב צrisk "מכה נפש בהמה" (ויקרא כד, יח) - פטור; אך מזיק אדם, שנאמר בו "איש כי יתנן מות בעמיתה" (שם, יט) - מתחייב מיד בתשלומי נזק. אמנם, מכח כלים משלים נזק, יכולומר: זהו דין ממוני, ואילו החובל הוא קנס-עונש¹⁶, ו מבחינת הדין ממון חמור מקנס, אבל לעצם עניין החיבור קנס חמור; שכן, כדי לחייב ממון מדין המזיק צריך שיקרא שם מזיק' עליו, אך קנס, לעומת זאת, ניתן להטיל על כל אדם שהזיק.¹⁷

לסיכום: ביואר הגר"א פוטר את הסתירה כתעות סופר בסימן שעח. הב"ח והט"ז מחלקים בין שני סוגי רוח שאינה מצויה. הלחם משנה מסביר את הדין בסימןanca כדי של 'תחלתו

יוצא לפיו, שהשוו"ע פוטר ברוח שאינה מצויה. מהבית יוסף ממשמע, שברוח שאינה מצויה חייב, ולכן כתוב בהמשך דבריו: "מכל מקום, יש לומר דחזר בו (= השולחן ערוץ) כאן בחיבור, וסבירא גם כן כמה שככתי".¹⁵

.15. יש להבחין שהפשיעהפה היא לעניין חיבוד' דברים, ואילו החיבור באונס הוא רק בנזק.

.16. ברמבי"ם חולב ומזיק ה, ו מובה, שחובל שמוודה - פטור מתשולם נזק וצער, וכן משמעו גם מהלכות טוענו א, טז. כמו כן, אף אם לא נסביר שהחיבור בחובל הוא קנס, ברור שהחיבור זה יש מימיד של עניינת המזיק ולא רק פיזי הנזק.

.17. כפי שנזכיר לمعיין, ביואר זה של הרב גוסטמאן חולק על ההסביר שהבאו לשורש המחלוקת בין הרמבי"ם לתוספות וריב"א. ההבדל בין החשובים נובע מנקודת ההסתכלות על היחס קנס (עונש)-ממון. הרב גוסטמאן הסתכל עליו מבחינה דיןית, ואילו בהסביר שהבאו התייחסו לסבירה ההגיגונית.

בפשיעה וסופה באונס', אבל לשיטתו, במקרה רגיל של רוח שאינה מצויה - פטור. ר' יושע ולק מחלק בין מזיק אדם למזיק כלים, וטוען שברוח שאינה מצויה "יורדים" בדרגת חיוב אחת לעומת רוח מצויה. לכן, מזיק אדם "יורד" מחייב ה' דברים לחיוב נזק, ומזיק כלים - מחייב נזק לפטור. הרוב גוסטמאן מחלק את אותו החלטוק, אך טומו הוא, שמזיק כלים חייב מדין ממוון ולכן פטור באונס כי צריך שם מזיק' ואין, ואילו מזיק אדם חייב מדין קנס וחייב גם אם אין לו שם מזיק'.

ג. שיטת הרמב"ם

בhalcoth חובל ומזיק (ו, א) כתוב הרמב"ם :

המזיק ממון חבריו חייב לשלם נזק שלם. בין שהיה שוגג בין שהוא אנוס -
הרוי הוא כמו זיד.

לעומת זאת, בהלכה ד כתוב :

היה עולה בסולם ונשמטה שליבת מתחתיו ונפלת והזיקה... ואם הייתה חזקה
ומהודקת... הרוי זה פטור, שזו מכחה בידי שמים.

ובפרק א הלכה יא כתוב, שאדם מועד לעולם, והביא את דין הירושלמי :

אם היה אחד ישן ובא אחר ושכב לצדו, זה שבא באחרונה הוא המועד, ואם
הזיקו הישן - פטור. וכן אם הניח כלי לצד הישן ושברו הישן - פטור, שזה
שהניחו הוא המועד שפצע.

ישנה מחלוקת בין מפרשי הרמב"ם, לגבי דעתו באונס גמור. מהפטור בשליבה ממשמע,
שמזיק באונס גמור פטור (אלא אם כן נסביר את הפטור בצורה אחרת). לעומת זאת, מהטעעם
לפטור בישן (שהשני מועד) ממשמע, שזו הסיבה לפטור ולא האונס. אמנם, אין הסבר זה
מחויב, שכן הנימוקי יוסף (בבא קמא יא, א בדפי הריני), על המשנה "אדם מועד לעולם"
(בבא קמא כו, א), מסביר, שהשני פטור בגלל שהמניח פושע, ובמהשך דבריו (על הגمراה)
គותב שאונס גמור פטור. המגיד משנה על הלכה א כתוב :

וכבר כתבתי פרק ראשון¹⁸ דאונס גמור שכתו זיל שהוא פטור, והרב לא
חילק.

הכשר משנה על הלכה זו מקשה, שמהלכה ד משמע שגם הרמב"ם פטור באונס גמור. גם
המגיד משנה שם פירש :

וhteטעם שיהיה פטור לדעת הרב, מפני שהוא אונס גמורין.

ר' יושע ולק, בעל הסמ"ע והדרישה, כתוב (חוון משפט שעח, א), שהגירהה במגיד משנה
צריכה להיות: "והרב לא חולק" ב-יו¹⁹, כלומר: גם לרמב"ם אונס גמור פטור.²⁰

הרבב"ז (שות' הרדב"ז חלק ה אלף תרס"ח, ש"ב) מישיב את המגיד משנה לפי נוסח הדפוס
шибידינו. בהלכה א התיחס המגיד משנה לרוח שאינה מצויה, שהיא אונס גמור ביחס לרוח
מצויה, ולגביה יש שופטורים והרמב"ם מחייב. ובhalbca ד התיחס לאונס גמור ממש, כמו
שליבת, שבו גם הרמב"ם פטור.

הש"ך (שעח, ס"ק א) כתוב:

...דמלשון הרמב"ם והמחבר משמע דין חילוק...

כלומר: לשיטתו הרמב"ם מחייב גם באונס גמור.

בן האזל (חובל ומוזיק ו, א) סובר, שהרמב"ם לא חילק באונסים, ומוזיק בכל אונס חייב.
אולם, אין זה נכון רק אם היה ברשות הנזק ולא בראשות הרבים. לכן, בנתקל שמדובר
ברשות הרבים, ובאתים שירשו פרה שהיא אצלם בראשות - הפטור הוא בגל שיש לו רשות.
את הפטור בשילבה מסביר בן האזל בכך, שמכיוון שהשילבה לא הייתה אמורה ליפוט
cashודרכם עליה - הנזק לא נחשב מעשה שלו, אלא מכמה בידי שמיים. ייתכן שהפטור על פי
השיטה הזאת, הוא מכיוון שהשילבה נפלה בגל כח הכבוד ולא מכח האדם, ומכוון
שהאדם גם לא פשע בדרישה עליה - הוא פטור. בן האזל מחייב את האדם בכל אונס, אבל
הוא ממצמצם את החיוב רק למזיק ברשות הנזק.

דעת ערוץ השולחן: מלשון הרמב"ם לא משמע לחלק בין אונס לאונס, פרט למקום שיש
אחר שפשע, או שהנזק לא היה מיידי, או שלא היה בגופו. כמו כן, אין לחלק בין מזיק אדם
למזיק כלים. ככלומר: לפי ערוץ השולחן, הפטור בשילבה הוא משום שלא הזיק בגופו אלא,
השילבה הזיקה.

בשות' אור גדור (סימן א, דף כא ד"ה והנה) מסביר בთhilת דבריו, שלא קשה על המגיד
משנה (שכתב שהרמב"ם לא חילק) מהלכה ד, מכיוון שהשילבה - מדובר בנזק שאינו בגוף,
וגם לרמב"ן פטור, כמו אדם שנשא חבית ונתקל באונס והזיק בחרסים או בימים. בהמשך
דבריו (ד"ה ולפי זה) מביא הוכחה לכך שהרמב"ם פטור באונס גמור: הרמב"ם לומד
מהפסוק "ולנערכה לא תעשה דבר" (דברים כב, כו) שאנו פטור מミיתה גם במקום שעשה
מעשה, והגמרה (בבא קמא כח, ב) לומדת פטור באונס מミיתה לנזקים, מכאן שהפטור

19. במגיד משנה דפוס ראשון מופיע: "לא חילק", ב-ב, כפי שופיע אצלנו.

20. ובהמשך דבריו שם: "ויכן נדף נדף לפניינו לשון המ"מ בדפוס ב"י, שambilא בסימן זה, ומשום hei לא
תמה בבי עליו כמו שתמה שם בכיס' משנה" (וצרך עיון, איך נאמר שהחבירים שונים השתמש
בגירסאות שונות). אצלנו בבית יוסף כתוב "לא חילק" אבל בהגהות והערות על הטור (מהדורות 'מוסדות
שירת דברה') בהערה יא מובא: "בבית יוסף דפוס ראשון לא חילק, ועיון דרישא".

בnoxious הוא במצבות דומה למיתה, כלומר: גם בnoxious בגופו.
לסיכום: ייתכן שהרמב"ם פטור באונס גמור, ויתacen שמחייב באונס גמור, אך אז צריך להשתמש במספר חילוקים (גוף - ממונו, כוחו; מיידי - עקיף) להסביר הפטור בשליבת.

ח. סיכום

- הציגו שלוש שיטות עיקריות בנושא חיוב אדם המזיק באונס :
3. כעין גנבה.
 2. שיטת ריב"א והר"ר ישעה, שסוברים שאדם המזיק מתחייב כמו שומר שכיר.
 3. שיטת הרמב"ן, שמחייב אדם המזיק בכל אונס.